

บทที่ 2

ลักษณะวรรณกรรมนิราศ

วัตถุประสงค์

ให้ทราบลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมนิราศ ซึ่งได้แก่

1. การเรียกชื่อนิราศ
2. ความมุ่งหมายในการแต่งนิราศ
3. ลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในการแต่งนิราศ
4. แนวการเขียนนิราศ หรือธรรมเนียมนิยมในการแต่งนิราศ
5. ลักษณะของนิราศที่ดี

2.1 การเรียกชื่อนิราศ

2.1.1 เรียกตามชื่อผู้แต่ง หรือนามปากกาผู้แต่ง เช่น นิราศนรินทร์ นิราศพระสิริขสาสี นิราศนายโต๊ะ นิราศพระยาตรีัง นิราศนราธิป นิราศแมวคราว เป็นต้น

2.1.2 เรียกตามชื่อสถานที่ที่ไป เช่น นิราศทริภุชชัย นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท นิราศภูเขาทอง นิราศลอนคอน นิราศนครวัด นิราศเมืองเพชร เป็นต้น แต่ก็มีส่วนเรื่องเรียกชื่อตามสถานที่ที่จากไป เช่น นิราศวัดรวก

2.1.3 เรียกตามชื่อตัวละครเอกในวรรณคดี เช่น นิราศนিকা นิราศอิเหนา นิราศพระอภัยมณี นิราศขุนช้าง-ขุนแผน เป็นต้น นิราศเหล่านี้เรียกกันว่า นิราศสมมุติ¹ ซึ่งหมายความว่า มิใช่นิราศที่แต่งขึ้นเมื่อมีการเดินทางจริง หรือมีการจากนางจริง แต่ผู้แต่งสร้างเรื่องขึ้นเองโดยอาศัยเค้าความจากวรรณคดีบางเรื่อง โดยผู้แต่งกำหนดให้เป็นเรื่องราวการเดินทางคร่ำครวญของตัวละครที่สำคัญตัวใดตัวหนึ่ง ให้อารมณ์ความรู้สึกกับตัวละครราวกับเป็นจริง

2.1.4 เรียกตามลักษณะการพรรณนา หรือตามแนวคิดของผู้แต่ง เช่น ทวาทศมาส นิราศเคื่อน นิราศสรวมครวญ เป็นต้น

---

¹ รัตนทัย สัจจพันธุ์, ตรี้องเคิม, หน้า 22.

2.2 จุดมุ่งหมายในการแต่งนิราศ

อาจแบ่งตามลักษณะของเนื้อหา และคารพพรรณนาได้ดังนี้

2.2.1 มุ่งคว่ำกรวดูถึงความรัก แสดงอารมณ์สะเพื่อนใจของกวีที่มีค่อนข้างอันเป็นที่รักที่คงพลัดพรากจากกัน เช่น ทวาทศมาส ก่ำสรวอโคลงกัน นิราศนรินทร์ นิราศพระยาครัง นิราศเมืองแกลง และนิราศพระบาท เป็นต้น

2.2.2 มุ่งบันทึกเส้นทางการเดินทาง และประสบการณ์ที่เป็นจริง เช่น นิราศลอนคอน ของหม่อมราโชทัย นิราศชะอำ ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ นิราศรอมโลก ของ "แสงทอง" และนิราศนครวัด ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุภาพ เป็นต้น

2.2.3 มุ่งแสดงทัศนะของกวีที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ในสังคม เช่น นิราศหนองคาย ของหลวงพิชิตพงศ์ภักดิ์ และนิราศนครศรีธรรมราช ของอังคาร กัลยาณพงศ์

2.2.4 มุ่งแสดงความสามารถเชิงศิลปะการประพันธ์ของกวี หรือมุ่งล้อเลียนนิราศรุ่นเก่า เช่น นิราศสรวมกรวดู และนิราศสรวมรอย เป็นต้น

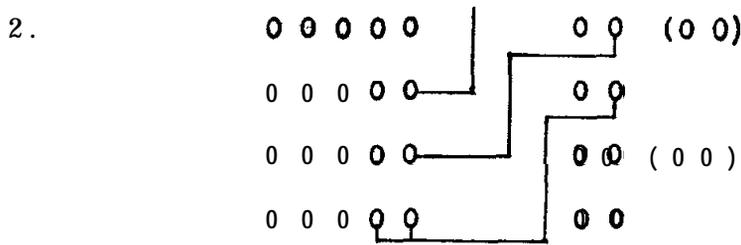
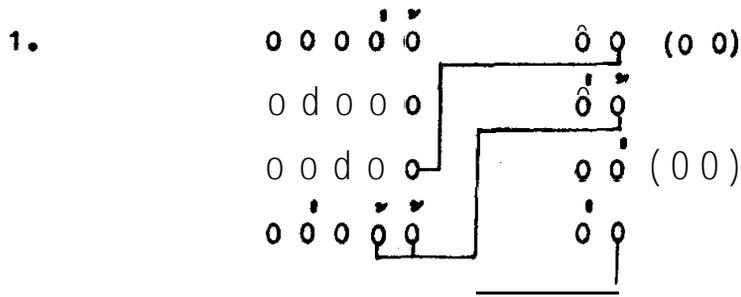
2.3 ลักษณะคำประพันธ์ของนิราศ

นิราศอาจจะแต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดใดชนิดหนึ่งต่อไปนี้ คือ โคลงกัน โคลงสี่สุภาพ กลอน ฉันท์ กาพย์หรือโคลง และร้อยแก้ว แต่ที่นิยมใช้แต่งกันมากคือ โคลงและกลอน

2.3.1 โคลงกัน

นิราศในสมัยอยุธยาในระยะแรก ๆ นิยมใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่กั๊ก ซึ่งไค้แก่ โคลงกันวิวิธมาลี และโคลงกันบาทฤๅษร นิราศที่แต่งด้วยโคลงกันวิวิธมาลีไค้แก่ ทวาทศมาส (มีร่ายสุภาพกอนท้าย 1 บท) ซึ่งใช้สำนวนโบราณจนอาจเื่อได้ว่าเป็นนิราศเรื่องแรกในสมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนที่แต่งด้วยโคลงกันบาทฤๅษร ไค้แก่ ก่ำสรวอโคลงกัน (มีร่ายคั่นนำ 1 บท) ซึ่งเป็นแบบฉบับของโคลงนิราศสมัยหลัง อีกเรื่องหนึ่งก็คือ โคลงนิราศคามเสกจ์หัพถำน้าน้อย ซึ่งใช้โคลงกันวิวิธมาลีแต่งตอนครึ่งหลังของเรื่องอีกค้วย (มีร่ายคั่นเกริ่น 1 บท และมีร่ายคั่นแทรกอีก 2 บท)

แผนผังโคลงก้นวิริษมาลี มีดังนี้

ตัวอย่างโคลงก้นวิริษมาลี จาก หว่าทศมาส

สงวนสร้อยเสาวภาคย์เนื่อ	นวนาง
ฤาห่อนนาสาสอง	ห่างหันน
ในพิภพมัจฉตรณกลาง	ชนมชีพ
ฤาห่างองคแก้วกัณน	กั๊งกร
นไกลอกธาสนอ้า	อกองค หนึ่งเดย
ฤากัณมาจำจร	จากข้าง
กิศศรีสมบูรณบง	กชมาศ ภูเออย
รสิภิมยแรมร้าง	เว้งครอม

2.3.2 โคลงสี่สุภาพ

นิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ นิยมใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพมากกว่าโคลงอื่น เรื่องที่เด่น ๆ ได้แก่ นิราศนรินทร์ นิราศดออง นิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่ นิราศพระประธม ของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท นิราศกรุงเก่า ของหลวงจักรปาณี(ฤกษ์) เป็นต้น นิราศโคลงสี่สุภาพ สมัยอยุธยาที่มีความเก่าแก่มากเรื่องหนึ่ง ก็คือ นิราศทวิภูษิต ซึ่งแต่เดิมเป็นโคลงอาวที่นำมาดัดแปลงในสมัยอยุธยาตอนกลางให้เป็นโคลงสี่สุภาพ

การแต่งนิราศด้วยโคลงสี่สุภาพนั้น อาจจะทำให้โคลงสองสุภาพมาแต่งสลับก่อนด้วยก็ได้ ทั้งโคลงนิราศที่ปรากฏแทรกอยู่ในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ เช่น ตะเริงพายสามกรุง และอิทธิพลระลอก เป็นต้น

นิราศคำโคลง มีความนิยมสืบต่อกันมาอย่างหนึ่ง คือ มักจะขึ้นต้นด้วยคำว่าเป็นร้อยสุคติพระมหากษัตริย์ และขมมันเมือง ถ้าแต่งเป็นโคลงอื่นมักจะขึ้นต้นด้วยคำสั้น แต่ถ้าแต่งเป็นโคลงสุภาพ ก็มักจะขึ้นต้นด้วยร้อยสุภาพ บางเรื่องอาจจะปิดท้ายเรื่องด้วยร้อยก็มี เช่น ทวาทศมาส เป็นต้น

2.3.3 กลอน

นิราศที่แต่งด้วยกลอนสุภาพมีจำนวนมากที่สุด นิยมแต่งกันแพร่หลายในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น นิราศค่ากลอน ของสุนทรภู่ ซึ่งมีอยู่ 8 เรื่อง คือ นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท นิราศภูเขาทอง นิราศเมืองเพชร นิราศวัดเจ้าฟ้า นิราศอิเหนา ราชพิลาป และนิราศพระประธม ลักษณะคำกลอนที่ใช้แต่ง คือ กลอนเพลงยาว ขึ้นต้นด้วยวรรครับ มีความยาวไม่จำกัด และวรรคสุดท้ายจะจบด้วยคำว่า "เออ"

นิราศค่ากลอนโดยทั่วไป มักจะเขียนแบบกระบวนกลอนของสุนทรภู่ คือ มีสัมผัสในแพร่พราว โขยเฉพาะอย่างยิ่งสัมผัสสระ

2.3.4 ฉันท

นิราศที่แต่งเป็นคำฉันทมีจำนวนน้อยมาก เท่าที่ปรากฏอยู่มีเพียง 2 เรื่องเท่านั้น คือ นิราศมีค่า หรือ ราชพิลาป ซึ่งเป็นนิราศของเก่า แต่งสมัยอยุธยา เป็นกาพย์ 16 และฉันทหลายชนิดอีกเรื่องหนึ่งก็คือ นิราศเมืองนครศรีธรรมราช ของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ

2.3.5 ภาพยี่

ภาพยี่ใช้แต่งประกอบกับโคลง เป็นภาพยี่ห่อโคลง คือ ประกอบด้วยภาพยี่ยานี้ สลับกับโคลงสี่สุภาพ ได้แก่ นิราศประพาสธารโศก และนิราศประพาสธารทองแดง ของ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์

2.3.6 ร้อยแก้ว

นิราศที่แต่งด้วยร้อยแก้ว มีจำนวนน้อยมาก เช่น นิราศลอนคอน ของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช แต่ที่นับว่าสำคัญและมีชื่อเสียง คือ นิราศนครวัด ของสมเด็จพระยา คำรงราชานุภาพ นิราศเรื่องนี้ไม่ได้แต่งด้วยร้อยแก้วอย่างเดียว หากแต่เริ่มต้นด้วยกลอน สั้น ๆ เป็นกลอนเพลงยาว แดงลงถึงสาเหตุที่ทรงนิพนธ์เป็นร้อยแก้ว ถึงความตอนหนึ่งว่า

แต่คิดกลอนแหละ เบื่อเหลือกำลัง
จะแต่งทั้งนับปีก็มีแล้ว
ช่วยกล่าวกลอนไม่สิ้นทีออกซัดซ้อง
เห็นจะต้องเรียบเรียงเพียงร้อยแก้ว
มีกลอนนำสัณนิศเหมือนคิดแหว
พอเนื่องแนวแบบนิราศปราชญ์โบราณ
มีฉะนั้นจะว่าไม่ใช่นิราศ
ช่วยเหตุขาดคำกลอนอักษรสาร
จึงแต่งไว้พอเห็นเป็นพยาน
ขอเชิญอ่านเนื้อเรื่องเนื่องไปเทอญ

ต่อจากนั้น ก็ทรงบันทึกประจำวันด้วยความเรียงร้อยแก้ว เจ้าเหตุการณ์ และภารกิจที่ไต่ทรงกระทำในแต่ละวัน มีลักษณะเช่นเดียวกับจดหมายเหตุการเดินทาง แต่ผู้นิพนธ์ทรงเรียกหนังสือนี้ว่า นิราศ

2.4 ธรรมเนียมนิยมในการแต่งนิราศ

วรรณกรรมนิราศมีแนวการเขียนซึ่งกวีใช้เป็นแบบที่เรียกว่า ธรรมเนียมนิยม

ในการแต่งนิราศ ดังต่อไปนี้

2.4.1 เริ่มต้นด้วยบทสฤติ หรือบทไหว้ครู ในนิราศคำโคลงส่วนมากจะเริ่มขึ้นเรื่องด้วยการกล่าว "ชมบ้านเมือง" คือ ชมความงามและความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง หรือกล่าวสรรเสริญพระบารมีของพระมหากษัตริย์ในการปกครองบ้านเมืองให้สงบสุขร่มเย็น เป็นปึกแผ่น พระราชาณาเขตแผ่ขยายออกไปกว้างขวาง ตลอดถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา หรืออาจจะกล่าวไหว้พระรัตนตรัยตลอดจนเทวดาค่าง ๆ เป็นการไหว้ครู บทดังกล่าวนี้ จะไม่ปรากฏในนิราศคำกลอน ยกเว้นกลอนนิราศสุพรรณของนายมี ในนิราศคำกลอนมักจะเริ่มต้นเรื่องด้วยการบอกสาเหตุของการแต่ง หรือสาเหตุที่ทองจากนางเดินทางไป และบอกจุดหมายปลายทาง บางเรื่องจะบอกวันเวลาที่ออกเดินทางไว้ด้วย

ตัวอย่างบทสฤติในกำสรวลโคลงดังนี้

ศรีสิทธิวิวิธบรร	นครควรม	ไกรพรหมรงงสรรค
สวรรคค่างแค้น	แย้มพันแผ่นดินสุชา	มหาคิลกภพ
นพรัตนราชธานี	บุรีรมย์เมืองมิ่ง	แล้วแสด
ราเมศรไท้ท้าวค่าง	ค่างเอง	
อยุธยาชยขยั้งฟ้า	ลงกิน และฤา	
อำนาจบุญพร่งพระ	ก่อเกื้อ	
เจคียลลออินทร	ปราสาท	
ในทาบทองแล้วเนื้อ	นอกโสม	

ตัวอย่างบทสฤติ ในนิราศนรินทร์ ซึ่งเลียนแบบจากกำสรวลโคลงดังนี้

ศรีสิทธิพิศาลภ	เลอห่าดลลุ่มสวรรค	จรรโลงโลกกว่ากว้าง
แผนแผ่นดิน่างเมืองเมรุ	ศรีอยุธยาเอนทรแย้มฟ้า	แจกแสงจ้าเจคจันทร์
เพียงรพิพรณดองค้ำ	ขุนหาญท้าวแหนมาท	สระทุกขราษฎร์รอนเสียน
สายเคิกเทลิ้นด่งหล้า	ราษฎรบนหน้าภวิน	เชิญช่าวินยอมคว
ควมค้อมหัวไหว้ละล้า	ทุกไท่น้าวมาลัยน้อม	ชอออกอ้อมมาอ่อน

อ่อนแผ่นดินไต้ยาย	ขยายแผ่นดินฟ้าให้แผ้ว	เลี้ยงทแถมั่วให้กล้า
พระยศให้เทิดฟ้า	เฟื่องฟูทั้งทศวรรษ	ท่านแธ
	อวยขยายศลัมแล้ว	ลอยสวรรค์ ลงญา
	สิงหาสน์ปรากฏรัศมีบรร	เจ็ดห้า
	บุญเพรงพระทากสวรรค์	ศาสน์รุ่ง เรืองแธ
	บังอบายเบิกฟ้า	ฝึกพื้นใจเมือง
	เรื่องเรื่องไครรัศมีพัน	พันแสง
	วินรสพระธรรมแสง	ค่าเช่า
	เจกียระคะแขง	เสียยกออก
	ยลยั้งแสงแก้วแก้ว	แก่นห้าหลากสวรรค์

ตัวอย่างบทไหว้ครู คือ ไหว้พระรัตนตรัยในนิราศวัชรวง

ศรีสุทโธสมภ	นบทศันชชูลี	เหนือที่รุกมเทศ
กั๋งอุเทศพิสุทธ	โดยคุษฎิเนียม	บังคมมุกลมท
บังกชเรณูบาท	บรมนารดโสภาจารย์	โอสารลักษณะเลิศ
ประเสวีรสรวทคุณ	สุนทรพิเศษ	ธรรมุเทศปริยาย
อธิบายอรรดพิฐาร	แนะนำพานมรรคา	พาของชัคคัสค์
จักพิธิอันชอบ	มอบให้ซึ่งความสุข	ปลุกใจสค์ตัวให้ตื่น
วันกระมลสำราญ	นมัสการอริยสงฆ์	อัสถงเพโนย
ไกลราคอวิมาร	มีญาณยิ่งก้วยเพียร	จิตรเสถียรโดยทรง
ชำระศีลมวิสุทธ	โดยพุทธพิธี	มีมโนทริย์ทรมาน
สามสิ่งปานรัตนแว่น	ส่องแผ่นดินฟ้าให้แผ้ว	แล้วก้วยคุณกม
ขอบังคมมุกลบาท	คิดกราชนฤมคินทร	มพินทวาริชคุณ
สุนทโรคมมหันต์	จรรโลงภพพิสุทธ	ทรงคุณคโมหาร
ถ้วนสถานทุกประเทศ	ยินพระเคชเกรงสยง	จงมะนะเคารพ
นบถวายสุพรรณมาลัย	กรานศิริเกษน้อม	ทั่วทุกหน้าพร้อม

ท่อนคางขวมปี หนึ่งนา

กณฎางค์ฐิติน้อม	นอมกร
ถวาทศน์ขมวร	หว่างเกล้า
สามส่วนสถาพร	พิริยภาพ เพ็ญแสง
ควรอนุสรณ์ค่าเจ้า	แถมช้อยชื่นกระมล
นบจอมมกุฎเกล้า	โลกา จารย์เอษ
สามภพพระคุณปรา	กฏด้า
กินรนาคนุญชทา	นพหทัย
อากาศสัทิวสดน้า	นอมเกล้าสรรเสริญ
นบขรรคมแปกหมื่นทั้ง	สีพัน
คือพระปริยัติขรร	โมทย์แท้
เสนาะโสทรกล่อมใจสร	พลัศวุเสพย์ สุธธา
แจ่มกระจ่างจิตรนัก	เคลิบเคลิ้มกังธา
คุณพระยิ่งแว่นแก้ว	เดกิงศรี โลกเอษ
สว่างยิ่งแสงสหัสสี	ส่องฟ้า
ชนสัศวุขามโสมิย์	คคณัง เกษมแสง
กลบกลอดเลอหธา	เลิศล้ำเหลือแสงคง
นบอัญญาวิกแว้ว	ภูตเสถียร
สราทกพุทธพงศ์เพียร	เพียบล้ำ
คักจิตรมจงเจียร	จากราก ร้อนแสง
บถุงพุทธศาสนค้ำ	คักขึ้นควรรชม

จากตัวอย่างที่ยกมานี้ จะเห็นได้ว่า บทสฤติในนิราศคำโคลงนั้นจะเริ่มต้นด้วย
 ร้าย แล้วต่อด้วยโคลง แต่ก็มิ้นิราศคำโคลงบางเรื่องมิได้ขึ้นต้นบทสฤติด้วยร้าย แต่ขึ้นต้น
 ด้วยโคลงเสียทีเดียว เช่น หวาทศมาส นิราศทวีภูษย์ นิราศสรวมกรวญ นิราศหลวง-
 ษา นิราศพระพิพิธสาดี นิราศฉะเชิงเทรา และนิราศสรวมรอย เป็นต้น

นอกจากนี้ นิราศคำโคลงบางเรื่องอาจจะไม่มีทศกิติก็ได้ เริ่มต้นเรื่องก็จะกล่าวเรื่องการเดินทาง หรือกล่าวถึงนางอย่างสั้น ๆ เฉยๆ ทีเดียว เช่น นิราศตลาดเกวียน นิราศสุพรรณ นิราศรัคนะ และนิราศของนายโต๊ะ ๗ ทำซ้ำเป็นต้น

หากจะพิจารณาในนิราศคำฉันท์ ก็จะเห็นว่า มีบทศกิติเช่นเดียวกับนิราศคำโคลง เช่น นิราศเมืองนครศรีธรรมราช พระนิพนธ์กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ เริ่มต้นเรื่องด้วยการกล่าวสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมทั้งบอกวันเวลาที่ออกเดินทางไว้ด้วย

2.4.2 มีบทสิ่งนาง ในนิราศคำโคลงกวีนิยมกล่าวถึงนาง หรือชมโฉมนางก่อนออกเดินทาง นางในนิราศที่กล่าวชมโฉมนั้น เป็นนางในจินตนาการของกวี ซึ่งจริง ๆ แล้วนางอาจไม่ไ้คงงามเช่นนั้น การกล่าวชมความงามของนางไว้อย่างเลิศเลอนั้น เป็นแค่เพียงการกล่าวความประเพณี และต้องการให้เกิดความไพเราะ ความซาบซึ้ง เป็นสำคัญ ส่วนอารมณ์ความรู้สึกรักอาลัยนางนั้นอาจมาจากความรู้สึกของกวีจริง ๆ ดังเช่น ในกำสรวลโคลงกัน กวีได้พรรณนาแสดงความเป็นห่วง และห่วงนางผู้เป็นที่รัก ซึ่งมีความงามมาก ถึงกับคิดที่จะฝากนางไว้กับเทพยดาฟ้าดิน แต่ก็ไม่ไว้ใจใครเท่ากับที่จะขอให้นางรักษาตัวเอง หรือฝากนางไว้กับใจนางนั่นเอง คังโคลงต่อไปนี้

โฉมแม่จกฝากฟ้า	เกรงอินทร์ หยอกนา
อินทรท่านเทอกเอา	สู่ฟ้า
โฉมนางจะฝากดิน	ดินท่าน แล้วแสร
ดินท่านชคคเจ้าหล้า	สู่สี่ สองสี่
โฉมแม่ฝากน่านน้ำ	อรรมพ แลฤา
ยยวนาคเขอยชอก	ฟ้าใหม่
โฉมแม่รำพึงจบ	ใครโลก
โฉมแม่ใครสงวนไว้	เท่าเจ้า สงวนเอง

ส่วนนางฝากนางเช่นนี้ กวีรุ่นหลัง ๆ มักจะจำเอาไปเป็นแบบอย่าง

คงปรากฏในนิราศรินทร์ ว่า

ไอศรีเสาวลักษณ์เจ้า	แลโสม โลกเอษ
แม้ว่ามีถึงโพยม	ยื่นหล้า
ชวนขวัญชูโฉม	แมกเมษ ไข่ม่ม
ก็คมีถึงฟ้า	ฝากน้องนางเคียว
โฉมควรจักฝากฟ้า	ฤาจิน คีฤา
เกรงเทพไทธรณินทร์	ลอบกล้า
ฝากลมเลื่อนโฉมบิน	บนเล่า นะแม่
อมจะชายชกช้า	ชอกเนื้อเรียมสงวน
ฝากอุมาสมรมแม่แล้ว	ลักษมี เล่านา
ทรายสวยมภูจกวี	เกสือกไกล
เรียมคิกจบจนตรี	โลกล่วง แล้วแม่
โฉมฝากใจแม่ไค้	ยิ่งค้วยไครครอง

ในโคลงนิราศไปแม่บ้านน้อย และโคลงนิราศคามเสด็จทัพน่านน้อย ก็มี
ส่วนวนฝากนางไว้กับใจของนางนี้เช่นกัน

ในการรำลือนางนั้น กวีส่วนใหญ่จะแสดงอารมณ์เศร้า และสงสารนาง
อย่างสุดใจ มีความรู้สึกเสียกาย อาลัยอาวรณ์ ไม่อยากจากไป กวีมักจะอ้างมาป
กรรมที่เคยพรากผู้อื่น ทำให้ตนเองต้องพลัดพรากจากผู้ที่รัก และมักจะอ้างความจำเป็น
บางประการ ที่ทำให้ต้องจำใจจากนางไป ซึ่งอาจจะเป็นการตามเสด็จไปทัพ หรือ
ตามเสด็จประพาสหัวเมือง เป็นต้น บางครั้งกวีอาจจะบอกถึงจุดหมายปลายทางไว้ด้วย
นอกจากนี้ อาจจะพรรณนาชมนาง เจ้าโสมนางในเชิงสังวาส และกล่าวปลอบโยนนาง
ในนิราศคำโคลงบางเรื่อง กวีไม่ได้กล่าวถึงนางด้วยตนเอง แต่ฝากลาไปกับสายลม
ก็มี เช่น โคลงนิราศพระประชม พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราช-
สนิท เป็นต้น

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างบทส่งลานางในนิราศคำโคลงบางเรื่อง

นิราศนรินทร์ :

จำใจจากแม่เปลื้อง	ปลื้มอก อรเอย
เยียวว่าแค้นเคี้ยวยก	แยกได้
สองซีกแล่งทรวงคค	แตกภาค ออกแม่
ภาคที่ไปหนึ่งไว้	แนบเนื่อवलถนอม

.....

.....

เวียนจากจกเนินน่อง	จงเนา นะแม่
ศรีสวัสดิ์เทอญเยาว์	อย่าอ่อน
อ่านาจสัจย์สองเรา	คืนร่วม กันแม่
การณรงคราชการวอน	เร่งแล้วเริ่มมา

นิราศพระยาทวัง :

กรกวมโกเมศxon	ชูเชย
กลืนสุคนทรเทย	หินทุ่ง
นาสาประสงค์เสย	รุ่มสั่ง หลายครู่
ทรวงทับทรวงสฤทศกุง	สควกแล้วลาศรี

นิราศพระพิพิธสาธิต :

อวารโณมแม่ร้อย	รำพึง
อกที่เพียงป็นครึ่ง	กราคคอง
อาลัยทกจรลิ่ง	ขวัญเื่อ รามแม่
ใจบ่อเป็นใจห้วง	ทว่าคืนแค้นโดย
จิกบ่าราศแม่แม่	ทัวทาย
เย็บอยู่โยเป็นกาย	ก่อสร้าง
ควงเคียวสุกเสียดาย	ควงสวาที พี่เอย
บุญก่อกรรมไคมล้าง	จากเจ้าจำไกล

.....

.....

จุมพิศพิศสวาทีนอง	ลาโอม
ปลอบนุชพลาถนอมโอม	ซ่อนฐ์
กระกองปิยุศกระโอม	บัวมาศ
สอนแม่สอนใจสุ	สั่งสิ้นทุกอัน

นิราศทะเลเบียด :

คราน้ำจึกจากเจ้า	เจ็บจิต จริงเขย
แมน้องราชกิจ	หอนร้าง
สุครักสุคความคิด	จำพราก นาม
เวรแห่งเราสองสร้าง	ส่งให้ห่างสมร
.....	.....
สั่งพลาถนอหวัดเกี่ยว	เกลียวกลม
เขยขึ้นวันอารมย์	ยั่วเย้า
ประทะประทับสม	สั่งวาศ
ความรักหักความเศร้า	สร้างไค้คราเดียว
.....	.....
สงสารขวัญเนครนอง	อยู่เกี่ยว
เย็นย่ำค่ำจึกเหลี่ยม	เป่าคว้าง
พร้อมพริกฤษกอมเกลียว	กลางซูก แม่เฮย
ยามนิรากรรมร้าง	ซูกร้อนนอนเกี่ยว

ในนิราศบางเรื่อง ก่อนออกเดินทางกวีไม่เพียงสั่งนางอย่างเดียว แต่ อาจจะสั่งลาสถานที่ที่อาศัยอยู่ด้วยก็ได้ เช่น ในนิราศนรินทร์ กวีได้แสดงความห่วงแทน นางโดยสั่งไว้กับพี่น้องว่า

บรรจถนอหมอนม่านมุ้ง	เคียงสมร
เคียงช่วยเคื่อนนุชนอน	แท่นนอง
นุกโอมแม่จึกจร	จากม่าน มาเฮ

ม่านอย่าเปิดมั้งห้อง

หับให้คอยหน

2.4.3 มีบทเดินทางและคร่ำครวญ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของนิราศ กวีมักจะพรรณนาการเดินทาง และการคร่ำครวญพร้อม ๆ กันไป แต่จะเน้นหนักไปในทางใดนั้นขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง นิราศคำโคลงส่วนมากมุ่งเน้นการคร่ำครวญ ว่าพันความรักความอาลัย และความโหม่นสั่นในการพลัดพรากจากผู้เป็นที่รักด้วยอารมณ์รุนแรง เช่น คำสรวลโคลงสั้น นิราศนรินทร์ นิราศพระยาตรัง และนิราศพระพิพิธสาส์ เป็นกันยกเว้นบางเรื่องที่มีมุ่งเน้นการพรรณนาการเดินทางเป็นสำคัญ เช่น นิราศหริภุญชัย นิราศสุพรรณ และนิราศชะอำ เป็นต้น ส่วนนิราศคำกลอนมักจะมุ่งเน้นการพรรณนาสถานที่และการเดินทางมากกว่า เช่น นิราศภูเขาทอง นิราศลอนคอน และนิราศรอบโลก เป็นต้น

มีนิราศบางเรื่องที่มีแต่การคร่ำครวญถึงนาง เป็นเชิงว่า นางเป็นฝ่ายจากเขาไป ไม่มีการเดินทาง แต่มีการเปลี่ยนไปของเวลา เช่น ทวาทศมาส บางเรื่องก็มีแต่การพรรณนาการเดินทางเป็นประเภทบันทึกการท่องเที่ยว ไม่มีการคร่ำครวญเลย เช่น นิราศนครวัด เป็นต้น

นิราศบางเรื่องไม่ได้กล่าวถึงการเดินทางของผู้แต่ง แต่เป็นการทักทอนเอาเหตุการณ์ในวรรณคดี ตอนที่ตัวละครเอกมีการพลัดพรากจากกัน เดินทางติดตามหากันมาแต่งเป็นนิราศเรื่องใหม่ โดยสมมุติให้ตัวละครฝ่ายชายเป็นฝ่ายคร่ำครวญ เช่น นิราศนรีคา และนิราศอิเหนา เป็นต้น นิราศนรีคา กล่าวถึงพระรามเดินทางออกติดตามหานางสีดาที่ถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวไป มีการคร่ำครวญถึงนางสีดา ส่วนนิราศอิเหนาเป็นตอนที่อิเหนาคร่ำครวญหาบุษยามา เมื่อกลับมาไม่พบบุษยามาในถ้ำจึงออกเดินทางติดตาม ระหว่างเดินทางก็คร่ำครวญไปคล้าย แต่ก็มิมีนิราศบางเรื่องที่มีผู้แต่งสมมุติให้ตัวละครฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายคร่ำครวญบ้าง เช่น นิราศขุนช้างขุนแผน เป็นตอนที่แสดงจินตนาการของนางวันทอง ว่าพันถึงคนที่ต้องโทษประหารชีวิต เล่าถึงความหลังความเนื้อหาในเสภาขุนช้างขุนแผน มีบทคร่ำครวญว่าพันศักดิ์เคียนเพื่อนหญิงและเพื่อนชาย

วิธีการที่นิยมกันมากในการพรรณนาคร่ำครวญ ได้แก่

ก. การนำชื่อสถานที่ต่าง ๆ ที่ผ่านไป มาพรรณนา "เล่นคำ" หรือ "เล่นความ" ให้เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดของกวีในขณะนั้น หรือนำมาสัมพันธ์เปรียบเทียบถึงนางผู้เป็นที่รักในลักษณะคร่ำครวญโหยหา หรืออาจจะแสดงทัศนะ วิพากษ์วิจารณ์ไว้ด้วยก็ได้ ตัวอย่างเช่น

ถึง <u>สกุณ</u> ทางเพียง	เขาวมาดย์
ลง <u>แช่</u> ดในสดาน	สี่
สรง <u>ส</u> าย <u>ส</u> าย <u>ส</u> นาน	ว <u>ร</u> ก <u>ษ</u> งามนา
ค <u>อ</u> ย <u>ก</u> เอ <u>ล</u> ือ <u>ก</u> ก <u>ษ</u> า <u>น</u>	หล่นแล้วลอยถึง
	(นิราศนครสวรรค์)

ถึง <u>สาวปลื้ม</u> พี่ <u>ปล้ำ</u>	ปลอ <u>ม</u> ใจ
ปลอ <u>ม</u> ประ <u>โ</u> ม <u>อ</u> า <u>ด</u> ย	ค <u>ะ</u> ค <u>อ</u> ย
<u>ส</u> าว <u>ปล</u> ื <u>ม</u> ห <u>อ</u> น <u>เ</u> ็น <u>ไ</u> ฉ <u>น</u>	ร <u>า</u> ม <u>่</u>
<u>ปล</u> ื <u>ม</u> แ <u>ค</u> ่น <u>า</u> ม <u>ล</u> ะ <u>ห</u> อ <u>ย</u>	ห <u>อ</u> น <u>ปล</u> ื <u>ม</u> ใจ <u>ร</u> ี <u>เ</u> ียม
	(นิราศพระพิพิธสาธิต)

ถึง <u>ขางบอน</u> บอน <u>พ</u> ัน <u>มี</u> แ <u>ค</u> ่ <u>ช</u> ือ	เขา <u>เ</u> ื่อง <u>ล</u> ือ <u>บ</u> อน <u>ข</u> ้าง <u>บ</u> าง <u>ย</u> ี่ <u>ช</u> ัน
อัน <u>บ</u> อน <u>ค</u> ัน <u>บ</u> อน <u>น</u> ้ำ <u>ค</u> า <u>ด</u> ย <u>อ</u> ม <u>ห</u> ว <u>า</u> น <u>ม</u> ัน	แ <u>ค</u> ่ <u>ป</u> าก <u>ค</u> ัน <u>แ</u> ก <u>ไ</u> ช <u>มิ</u> ใ <u>ค</u> ร <u>พ</u> ัง
	(นิราศเมืองเพชร)

ถึง <u>เกาะ</u> เก <u>ิ</u> ก <u>เก</u> ิ <u>ก</u> เกาะ <u>ช</u> ัน <u>ก</u> ล <u>า</u> ง <u>น</u> ้ำ	เหมือน <u>เก</u> ิ <u>ก</u> ก <u>ร</u> ม <u>เก</u> ิ <u>ก</u> ร <u>า</u> ช <u>ก</u> าร <u>ท</u> ล <u>า</u> ง
จ <u>ิ</u> ง <u>เก</u> ิ <u>ก</u> ใ <u>ส</u> ก <u>ช</u> ัก <u>ข</u> ว <u>า</u> ง <u>ช</u> ัน <u>ก</u> ล <u>า</u> ง <u>ท</u> ร <u>ว</u> ง	จะ <u>ท</u> ัก <u>ค</u> ว <u>ง</u> ไ <u>ว</u> ก็ <u>เค</u> ิบ <u>ก</u> ว <u>่า</u> เก <u>า</u> ะ <u>ค</u> ิน
	(นิราศพระบาท)

ข. การกล่าวถึงความเชื่อทางพุทธศาสนา กวีนิยมกล่าวอ้างถึงบุญและบาป และมักจะโทษสาเหตุของการพลัดพรากจากนางที่รักว่าเป็นเพราะ "แรงกรรม"

หรือ "แรงบัพ" ในการปรากฏผู้อื่น กังวลอย่างเช่น

นิราศพระยาทรง :

จากมาเรือดองน้ำ	เนตรไหล
เวรวิบัติกรรมไค	พี่สร้าง
แรงบัพจึงจูงไค	สมรมิ่ง ภูเขย
แรงที่เคียวสุคมล้าง	จากร้อยแรงกรรม
.....	.....
บุญไคเรียนนุสรสร้าง	มาน่า สมฤา
บัพสิ่งไคหนอจำ	จากเจ้า
ผายพี่ไปเคืองค่า	ไคแม่ หนึ่งเดย
อกพี่รอนบ่าวเฝ้า	กริ่งน้องคือเรียน

นิราศไปแมน้ำน้อย :

รอยเราพรากนถเนื้อ	เขาซัง
เราพลัดรวงรังทั้ง	คู่เกล้า
ทนเทศเพื่อบัพหลัง	หลายคาบ
มานิราศรักขเจ้า	พี่ไคอาดูร

ค. ถารอ้างถึงการร้างรักในวรรณคดีเรื่องเก่า ๆ กวีนิยมพรรณนา
ความเศร้าโศกเสียใจที่ตองจากนางไป เปรียบเทียบกับการพลัดพรากจากกันของตัวละคร
พระกษัตริย์นางในวรรณคดี คำานานหรือนิยายเก่า ๆ และมักจะกล่าวอ้างว่า ความทุกข์ของ
คนที่ตองจากนางนั้นมากเสียยิ่งกว่าผู้อื่น ๆ ในอดีตเสียอีก เพราะคู่พระ-นางในวรรณคดี
เมื่อพลัดพรากจากกันแล้ว ยังมีโอกาสได้คืนกัฒมมาร่วมสุขกันอีก แต่ตัวเขาหมคหวังที่จะ
ไคพบนาง ดังเช่นใน ไคองนิราศทวิภูษัย หวาทศมาส ก่าสรวลไคองคัน และนิราศ
พระยาทรง เป็นต้น เรื่องที่กวีนิยมยกมากล่าวอ้างไว้ในนิราศของคน มีเช่น
เรื่องรามเกียรติ์ (พระราม - นางสีดา)

เรื่องอุณรุท	(พระอุณรุท - นางอุษา)
เรื่องสมุทโฆษ	(พระสมุทโฆษ - นางพินทุมกี)
เรื่องมโนห์รา	(พระสุธน - นางมโนห์รา)
เรื่องท้าวสุรนุ	(ท้าวสุรนุ - นางจิระประภา)
เรื่องพระรถเสน	(พระรถเสน - นางเมรี)
ตำนานสร้างปราสาทหินพิมาย	(ท้าวปราจิต - นางอรพินท์)

เป็นต้น

นอกจากนี้ในนิราศสมัยหลัง ๆ ยังนิยมกล่าวอ้างถึงการจากนางของกวีรุ่นเก่า ๆ โดยเปรียบเทียบให้เห็นว่า ความทุกข์โศกของตนมีมากและรุนแรงยิ่งกว่าใคร ๆ ทั้งเช่น นิราศความเสด็จทัพล่าน้ำน้อย อ้างถึงการจากนางในเรื่องทวาทศมาส และกำสรวลโคลงกัน เป็นต้น

2.4.4 มีบทพรรณนาเกี่ยวกับธรรมชาติ ในหนังสือนิราศกวีนิยมกล่าวถึงธรรมชาติ เป็น 2 ลักษณะ คือ พรรณนาชมธรรมชาติตรง ๆ และพรรณนาชมธรรมชาติพร้อมกับการคร่ำครวญ ซึ่งอาจจะเป็นการนำเอาชื่อต้นไม้ ดอกไม้ นก ปลา สัตว์ป่า มาพรรณนาเป็นเชิงคร่ำครวญโดยการเล่นคำ หรือพรรณนาให้ธรรมชาติมีอารมณ์ความรู้สึกคล้ายความกวีไปช่วยก็ได้ ตัวอย่างเช่น

ในนิราศความเสด็จทัพล่าน้ำน้อย มีบทชมปลา โดยนำเอาชื่อปลา และสัตว์น้ำอื่น ๆ มาเรียงร้อยให้ไพเราะช่วยเสียงสัมผัสอักษรดังนี้

กริมกรายตากคสร้อย	ชีวเสื่อ
เบือนมู่นุ่นเพียน	ภาน้ำ
สอิกสลาทลคโหลเรือ	คโธ
คูกชโคแกมขำ	ชอนหมอ

และอีกตอนหนึ่งมีบทพรรณนาธรรมชาติของสัตว์ป่า เป็นภาพของเสือกระโจนเข้าม้าน้ำ ดังนี้

พยัคฆโจมจัมมฤคพลีว	พลิกกาย ลงแธ
เปล่งปลามแสงคาพลม	พล่งย้อย
คมำคำรามทราย	คอนโลก
ถอนถีบสี่เท้ากล้อย	กลาสทาง

ในกาพย์ห่อโคลงนิราศประพาศธารโศก มีบทชมไม้เป็นเชิงคร่ำครวญแสดง
อารมณ์กวีไว้ดังนี้

ไม้ <u>เกตุ</u> คึก <u>เกตุ</u> นาง	เมื่อสะสง่าเกล้ามมววย
กลิ่นรื่นชื่นหอมรววย	ว่ากลิ่นเจ้าเปล้าใจหาย
ไม้ <u>เกตุ</u> คณิง <u>เกตุ</u> เจ้า	สกสลวย
ถือเสนียคสง่ามมววย	เกศนั้
กลิ่นรื่นชื่นหอมรววย	ก็หลาก
ว่ากลิ่นเจ้าเปล้าแท้	รุ่มร้อนใจหาย

ในนิราศนรินทร์ มีการพรรณนาชมธรรมชาติโดยสอกลใส่อารมณ์เศร้าให้กับ
ธรรมชาติรอบ ๆ ถ้ำน ตามอารมณ์กวีในขณะนั้นด้วย ดังนี้

เนื้อเมื่อนาเนกธำ	หลายพรรณ
ธำแหล่งธิมเกลี้ยงวัน	แวะเว้น
ไพรพฤษ์เจียมเขียบศ้อย	โศกแม่
แสนสัคว์ชบเขาเร้น	ช่วยร้อนเรียมตรอม

2.4.5 มีการสอกระทกความรู้ ในการพรรณนาการเดินทาง และการคร่ำครวญ
กวีมักจะสอกระทกความรู้ ความคิดเห็นและทัศนคติต่าง ๆ เข้าไว้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในนิราศค่าถลอน มีการแทรกความรู้ด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ กำนานต่าง ๆ
ขนบธรรมเนียม ประเพณี ปรัชญาชีวิต ตลอดจนความเชื่อของคนในยุคสมัยเดียวกันกับ
กวี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ความรู้เรื่องประวัติสถานที่ ในนิราศวัดเจ้าฟ้า สุนทรภู่อกล่าวถึงวัดกถกไว้ว่า

ถึงวัดกกรร้างอยู่ข้างซ้าย	เป็นรอยรายเป็นพม่าที่ผาผนัง
ถูกทะเลซบไปแต่ไม่พัง	แคโบสถ์ยังทนเป็นอยู่ยืนนาน
แม้มันจะมีให้ร้างจะสร้างฉลอง	ให้เรื่องรุ่งโรจน์โบสถ์วิหาร
ด้วยที่นี้เคยตั้งโขนทวาร	ไต่เปิดบานประตูนำพานาลัย

ความรู้เรื่องตำนานสถานที่ ในนิราศพระประธม สุนทรภู่กล่าวถึงนิทานเรื่องไกรทอง เมื่อเดินทางผ่านไปถึง บางนายไกร ว่า

บางนายไกรไกรทองอยู่คองนี้	ชื่อจึงมีมาทุกวันเหมือนมันหมาย
ไปเช่นฆ่าชาละวันให้ปล้นตาย	เป็นยอกชายเชี่ยวชาญวิชา
ไต่ครอบครองสองสาวชาวพิจิตร	สมสนิทางตะเซ่เสน่ห์หา
เหมือนตัวที่ไต่ครอบคั่นองยา	จะเกื้อหน้าพางามขึ้นครามครัน

และเมื่อเดินทางถึงจุดหมายปลายทาง คือ วัดพระประธม (พระปฐมเจดีย์) ก็ยังได้เล่านิทานพื้นบ้านเรื่อง พระยากงพระยาพาน ไว้ด้วย เป็นต้นตำนานการสร้างพระปฐมเจดีย์ เป็นที่มาของการสร้างเจดีย์พระประโธนซึ่งอยู่ในวัดพระประโธน และเป็นตำนานบ้านดอนยายหอม

ทัศนะส่วนตัวและปรัชญาชีวิต สุนทรภู่ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับผู้หญิงไว้ในนิราศหลายเรื่อง ในนิราศวัดเจ้าฟ้า สุนทรภู่กล่าวถึงสาวชวามอญที่ไม่ค่อยระวังเนื้อระวังตัวไว้ดังนี้

ถึงบางกระโนไต่เห็นหน้าบรรคาพิ	พวกนารีเรื่ออ้อยเหี่ยวลอยชาย
ดูจริตคิดจะงอนเป็นมอญกลาย	ล้วนแต่งกายถิ่นไรเหมือนไทยท่า
แต่ไม่มีกิริยาด้วยผ้าห่ม	กระพือลมแล้วไม่ป้องบิคของชำ
ฉันเตือนว่าผ้าแพรลงแขนน้ำ	อ้อยสองอ้านั้นจะเอาสักเท่าไร
เขารู้ตัวหัวร่อว่าท่อน้อย	มากินอ้อยแอบแฝงแกลงไซ
รู้กระนั้นมียากบอกมือออกโย	น้ำเจ็บใจจะคองจำเป็นคำรา

อีกตอนหนึ่ง เมื่อสุนทรภู่เดินทางถึงสามโคก ก็ได้กล่าววิจารณ์สาวชวามอญ

ไว้อีกเช่นกันว่า

ฝ่ายสาวสาวเกล้ามวยสวยสะอาด
 หึงหม่นผ้าตาหรีเหมือนสีรุ้ง
 เมื่อยกเท้าก้าวย่างสว่างแวบ
 นึกหากเห็นเป็นเด็กแมนเจ๊กจีน

แต่ขยาคออยู่ว่ามุ่งผ้าถุง
 หึงผ้าถุงนั้นก็อ้อมลงกรอมคืบ
 เหมือนฟ้าแฉมแฉมผาดแทบชากศีล
 เจียนจะป็นข่มขามไปตามนาง

ในนิราศพระประชม สุนทรภู่แสดงทัศนะส่วนตัวไว้ว่า ไม่ชอบผู้หญิงประเภท
 ไม่ซื่อสัตย์ สวยแต่รูปกายส่วนจิตใจร้ายกาจ เป็นประเภท "หญิงสิงหญิงค่าง" ส่วนผู้หญิง
 ที่สุนทรภู่จะรักจนวันตายนั้นเป็นประเภทรูปชั่วแต่หน้าใจงาม" ดังที่ไค้กล่าวไว้ว่า

อนึ่งหญิงหึงสัตย์เราก็คักชาก
 ช้างนอกนวลส่วนข้างในใจสุคา
 ถึงรูปชั่วตัวค้ำระย่ายาก
 ถึงปากแหว่งแฉ่งคอดไม้ทอคหึง
 จนแกกกงกเงินเคินไม้รอก
 อันหญิงสิงหญิงค่างหญิงอย่างนั้น

ถึงเนื่อน้ำธรรมชากไม่ปรารถนา
 เหมือนปลาร้าร้ายกาจจุกาจริง
 รู้รักปากรักหน้าประสาหญิง
 จะรักยิ่งยอกรักให้หนักกรัน
 จะสู้ออกแก้วตาจนอาสัญ
 ไม่ผูกพันพิศวาสให้คลาดกลา

อีกท่อนหนึ่งไค้กล่าวถึง "หญิงเล่นเพื่อน" ว่านิคธรรมคาเป็นเสมือนกินข้าว-
 เหนียวอย่างคนลาว แทนที่จะกินข้าวเจ้าอย่างคนไทยทั่ว ๆ ไป ดังที่ไค้กล่าวไว้ว่า

สงสารแต่แม่หม้ายสายสวาท
 อ่านหนังสือหรือว่าน้องจะลงใน
 มั้ยยอมใจให้สัตย์จะนัคน้อง
 นีห้องเพื่อนเหมือนเคี้ยวข้าวเหนียวลาว

นอนอนาถหนาวน่าน้ำคาไหล
 เสียคายใจจางจึกไม่ยึกยาว
 จะร่วมห้องทายหม้ายทั้งทายหนาว
 สัมข้าวเจ้าเจ้าประคุดที่คุ่นเคย

ในค่านความคิดที่เป็นปรัชญาชีวิตหรือคติชีวิต จะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

นิราศพระประชม :

โธน้ำในใจคนเหมือนคนอ้อย
 ท้องหันทับหนีบแตกให้แหลกล่า

ข้างปลายกร่อยชืดชิมไม่อิ่มหน้า
 นั้นแอน้ำจึงจะหวานเพราะจานเจือ

นิราศเมืองแกลง :

แต่สาขลเจียวย้งวนเป็นวงไป

นี้หรือใจที่จะทรงอย่าสงกา

นิราศเมืองเพชร :

อันคณอื่นหมื่นคณกำหนดคณ
หังดวงด่องอเงี้ยวหังเลี้ยวล

แว่นเสี้ยแค้ใจมณุษย์สุกกำหนด
ถึงคณองคคก็ยังไม่เหมือนใจคน

นิราศเกาหลี - พลเรือศรีจวม หงสกุณ :

ไทยจะอยู่คู่ฟ้าอย่าสงสัย
ก่อเกียรติเชิคแก่ชาติราชภูริทวี

แม้นเราไทยไม่ล้มเทิคเชิคศักดิ์ศรี
เสริมมรรคาสามัคคีจีรังกาล

.....

"ล้วนยุ่งยากมากเรื่องเมืองมณุษย์
เกิดเป็นหญิงยิ่งยากหากกระษ่า

ไม่รู้สุกสิ้นเห็นไม่เป็นส่า
ลงถล่าแล้วชื่อระบือเดร"

ความรู้เรื่องขนบธรรมเนียม ประเพณี จะเห็นได้จากเรื่องทวาทศมาส ซึ่งให้ความรู้เกี่ยวกับพิธีนักษัตฤกษ์รวมทั้งการละเล่นรื่นเริงค่าง ๆ ที่ชาวบ้านทำกันในแต่ละเดือน เช่น พิธีชักโคม ในเดือน 12 กล่าวไว้ว่า

ถรรคิกเดือนตั้งแถ่ง	โคมถวาย
ทุกทวยหญิงชายแสง	ด่องเหลัน
ชมบชอปีแคนหลาย	เพลงพาทย
คั้งคั้งนี้วันาวเคน	รอนรำ

.....

เสาโคมชราวสราทขึ้น	แชวนถวาย
ใจพีแชวนชวัญจง	ไม่ม้วย
ไฟถามกำเคาคาย	คกค้ว คยวแม่
นุชมนัรมรอนควย	พีเลอย

อธิบายศัพท์

กรรทิก = เกือน 12
 ขนบขอ = ร้องเพลง, ชีบร้อง
 กำเคา = ร้อน

ความรู้ด้านความเชื่อ ในนิราศเมืองแกลง สุนทรภู่เล่าถึงคอนไปเมืองแกลง แล้วล้มเจ็บลง ชาวบ้านพากันเชื่อว่าเป็นเพราะปู่เจ้าโกรทที่ไม่เก็บคอกไม้ที่ท้ายเขา เป็นความเชื่อในเรื่องอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูคมีปีศาจ ซึ่งสุนทรภู่เองไม่มีใครจะเชื่อนัก ได้เล่าไว้ว่า

จนเคียนเกล้าเข้าค้ำยั้งพร่าฝน	ทุกคำบสนบ้านกร่าอ้วนน้ำไหล
ยั้งง่วงเหงาเศร้าซ้ำระกำใจ	จนล้มไขศึกว่ากายจะวายชนม์
ให้เกล็ดมเกล็ดเห็นปีศาจประหวาดหวั่น	อินทรีย์สันเคียรทองสยของชน
ท่านมีคาหาผู้ที่รูมนัก	มาหลายคนเขาก็ว่าค้องอารักษ์
หลงละเมอเพื่อชุกกับผีสา่ง	ที่เคียงข้างคนผู้ไม่รู้จัก
แค่หอมเข้าเป่าปากชะงัดนัก	หึ่งเช่นวักหลายวันค้อยบรเทา
<u>ให้คนทรงลงผีเมื่อที่เจ็บ</u>	<u>ว่าเพราะเก็บคอกไม้ที่ท้ายเขา</u>
<u>ไม่งอนง้อขอสู้อ่ากูเบา</u>	<u>ท่านปู่เจ้าคุมแค้นจึงแทนทศ</u>
กรันคาทมขอขอโทษก็ไปรคให้	<u>ที่จริงใจที่ก็รู้อยู่ว่าปก</u>
แค่ชาวบ้านท่านถือข้างท้าวมค	จึงสู้อคนึงไว้ในอุรา

2.4.6 มีบทของท้าย กวีนิยมบอกจุดหมายในการแต่งไว้ในตอนท้ายเรื่อง เช่น เพื่อให้เป็นสารรักมอบให้แก่นางที่รัก และมักจะสั่งความคนรักให้เก็บสารนี้ไว้ให้คิ กังคัวอย่างต่อไปนี้

กำสรรวอโคลงกัน :

สารนี้ขุนนบไว้	ในหมอน
อย่าแม่อย่าควรรเขา	อ่านเหลน

ยามนอนนาฏกเอานอน	เป็นเพื่อน
กินคำอย่าได้เว้น	ว่างใจ

การลงท้ายในลักษณะสิ่งนางเช่นนี้ มีปรากฏในนิราศสมัยหลังอีกหลายเรื่อง เช่น นิราศความเสด็จทัพถ้ำน้ำน้อย นิราศพระยาตรัง นิราศกรุงเก่า และนิราศนรินทร์ เป็นต้น

<u>ในนิราศเมืองแกลง</u> ของสุนทรภู่	บอกจุกมุงหมายในการแต่งไว้ว่า
นิราศเรื่องเมืองแกลงแต่งมาฝาก	เหมือนชั้นหมากมิ่งมิตรพิสมัย
อย่าหมางหมองช่องซีกคักอาศัย	ให้ชื่นใจเหมือนแค้นหลังมิ่งเด็กเอ๋ย

นอกจากนี้ ก็อาจจะบอกชื่อผู้แต่งและศักราชที่แต่งไว้ในตอนท้าย ถ้าเป็นนิราศคำโคลง ก็อาจจะบอกจำนวนโคลง และชนิดของโคลงไว้ด้วยก็ได้ กวีบางคนกล่าวต่อมค้วและเชื้อเชิญให้ผู้อ่านแก้ไขถ้อยคำที่บกพร่องได้ ดังเช่น

นิราศความเสด็จทัพถ้ำน้ำน้อย :

บทโคมด่องแท้	โดยอรรด
เชิญกระวีวานสร	เสกชรวง
จงเปนมไทยศววรรษ	อติเรก
อักษรโคชคักช่อง	อ่านแล้วเชิญแปลง

กวีบางคนเปิดเผยความจริงไว้ในตอนท้ายว่า การพรรณาน่าครวญเรื่อง การร้างรักทั้งหมดนั้น เป็นการแก้อรรถาความนิสสัยนักกลอนเท่านั้น หรือเป็นการแต่งคำประเพณี ดังเช่น

นิราศกรุงเก่า :

ซึ่งพิโรว่าร้าง	รักสมร นันดา
เป็นนิสสัยนักกลอน	กล่าวแก้อัง
ฉิบกล่าวเถดาถอน	เท็จโทษ เสียดา
ศุจกระยาหารแฉ่ง	กับกล่ากลืนใจ

ภาพห่อโคลงนิราศประเภทธารโศก :

จบเสร็จครว้ครวญกาพย์	บทพิลาปถึงสาวศรี
แต่งความประเวณี	ไซ้เมียรักจักจากจริง

2.5 ลักษณะของนิราศที่ 1

เปลื้อง ๗ นคร ไก่กล่าวถึงลักษณะของนิราศที่ตีไว้ในหัวข้อคือปะแห่งนิราศ ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

2.5.1 มีจุดสำคัญอยู่ที่คนรักหรือสิ่งที่คนรัก เช่น สุนทรภู์เขียนนิราศภูเขาทอง เพราะรักวัด รักพระนคร เขียนนิราศเมืองแกลง เพราะรักแม่จัน เป็นความรักความอาลัยที่รุนแรง เข้มข้น

2.5.2 มีสำรับ คือมีความรู้สึกรุนแรงในเรื่องความรักความอาลัยอย่างแท้จริง มีไซ้เขียนตามแบบแผนเท่านั้น

2.5.3 จำกัดความยาว นิราศที่ยาวเกินไปจะทำให้หมดรสของนิราศ ทำให้ความรู้สึกที่เข้มข้นจางไป

2.5.4 อาจจะไม่เน้นในทางบันทึกการเดินทาง เช่น นิราศรอบโลก ของแสงทอง ไม่มีการแสดงความรู้สึกให้ทวนรัญจวนใจ แค่ว่าในทางบันทึกการเดินทาง

2.5.5 ส่วนประกอบที่สำคัญและถือเป็นหัวใจของนิราศ คือ อารมณ์กวี (ความกระตือรือร้น) และ ทัศนคติ ซึ่งจะต้องแสดงออกมาในตอนที่เหมาะ และที่จะให้ความซาบซึ้งใจ คือเมื่อกวีมีความรู้สึกเข้มข้นจริง ๆ

อารมณ์กวี ใ้แก่การที่กวีแสดงความรู้สึกซาบซึ้งรุนแรง ความรู้สึกประทับใจหรือความกระตือรือร้นออกมาโดยตรงเป็นภาษากวี เช่น ในนิราศนรินทร์ นายนรินทร์ไค้ยินเสียงดอกลอยใน จักจั่นและชะนี เมื่อเดินทางถึงค้ำบดเขาหมอนเจ้า ว่า

---

¹ เปลื้อง ๗ นคร, เรื่องเดิม, หน้า 10-26.

องในจกจันแจ้ว	ใจรัว รัวแม่
ระนี้ว่าโหยหาตัว	บ่าวไส้
ควงเคียวเค็ดคั่ว	ตกป่า ชัญแม่
จากสมรที่มาให้	แห่งห้องระนี้โหย

นายวินทรไคยีนเสียงจกจันก็ใจระรัว ไคยีนเสียงระนี้ก็รู้สึกชุ่มร้อนในกาย เป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นจริงกับนายวินทรและแสดงออกมาตรง ๆ

นอกจากนี้ อารมณ์ก็อาจแสดงออกในลักษณะนิเพทนา (Empathy) หรือ นินนเพทนา (Pathetic Fallacy) ก็ได้

นิเพทนา ไค้แก่ การที่กวีเอาอารมณ์ของตนเองไปใส่ให้แก่สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่มีชีวิตจิตใจ ประหนึ่งว่าสิ่งเหล่านั้นมีอารมณ์ความรู้สึกเหมือนคน เช่น

จงกัญโงโมทนาให้อาลัย	อย่าน้อยใจเลยดำชออำธา
	(นิราศเมืองเพชร)

ไอ้ธุดูสุริยงจะลงลับ	มีใครคัมควงไค้อาลัยหลัง
สลัดแสงผองรดเข้ามาคัม	เหมือนจะสั่งโศกาให้อาลัย
	(นิราศวัดเจ้าฟ้า)

นินนเพทนา ไค้แก่ การที่กวียกให้สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ มีกิริยาอาการประหนึ่งมนุษย์ เช่น

สรวดเสียงพระสมุทรครัน	ครวญคะนอง
	(นิราศนรินทร์)

ทัศนะกวี ไค้แก่ การที่กวีแสดงความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ได้เห็นได้รู้ตามแนว นึกคิดของกวี อาจแสดงออกมาในลักษณะความขี้ใจหรือในลักษณะปรัชญา ให้เห็นวิสัยของ โลกและมนุษย์

การแสดงทัศนะที่เป็นกลาง ๆ มองเห็นความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ ในโลก โดยไม่ได้เอาตัวเองเป็นหลัก เรียกว่า "วิสุทธิทัศนะ" (Absolute Vision) เช่น

ถึงบางพรหมพรหมมียู่อัสติคร	คนประจักษ์แจ้งจิตทุกทิศ
ทุกวันนี้มีภุมมยอชญา	เป็นร้อยหน้าพันหน้ายิ่งกว่าพรหม

(นิราศวัดเจ้าฟ้า)

ถ้าเป็นการแสดงทัศนะที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง หรือแสดงความรู้สึคนึกคิดโดยถือตนเองเป็นใหญ่ เรียกว่า "สัมพันธทัศนะ" (Relative Vision) เช่น

ถึงสวนหลวงหวงห้ามเพราะความรัก	เหลือจะหักจับต้องเป็นของหลวง
แต่ช่วยรินกลิ่นดอกบุปผาพวง	จะรินร่วงเรณูชูจร
โอไม้คันคนเฝ้าเสาวรส	ยังปรากฏกลิ่นกล่อมหอมเกสร
แต่ไกลสมฤมรินมาบินวอน	ไม่ค้ำร้อนร่วงกลิ่นให้กินโดย

(นิราศพระปฐม)

นี่เป็นทัศนะที่สุนทรภู่เอาตัวเองเป็นใหญ่ เมื่อเห็นสวนหลวงถึงนึกถึงความรักของคน ที่เคยรักกับแม่จัน แค่ว่าถูกชักชวน เพราะแม่จันเป็นนางอยู่ในวังหลัง

2.5.6 ส่วนประกอบอื่น ๆ ของนิราศที่สำคัญรองลงไป ได้แก่

ก. การเลือกสรรเนื้อความที่เด่น สะดุดใจสะดุดความมากล่าว เช่น ในนิราศภูเขาทอง เมื่อสุนทรภู่ต้องเรือไปถึงบ้านมอญ เมืองนนทบุรีนั้นสิ่งสะดุดตาสุนทรภู่ คือ ผู้หญิงมอญที่แต่งหน้าเหมือนไทย โค้ทพรรณนาไว้ดังนี้

ถึงเกรียบ้านมอญแต่ก่อนเก่า	ผู้หญิงเกล้ามวยงามคามาษา
เคียงนี้มอญถอนไรจุกเหมือนตุ๊กตา	หิ้งคัทหน้าจิบเขม่าเหมือนชาวไทย
โอสามัญฉันแปรไม่แท้เพียง	เหมือนอย่างเยี่ยงชายหญิงหึงวิสัย
นี้หรือจิกคิดหมายมีหลายใจ	ที่จิกใครจะเป็นหนึ่งอย่าพิงคิก

จะเห็นได้ว่า สุนทรภู่ได้เลือกเฉพาะหญิงมอญมาพูด และพูดเฉพาะการแต่งหน้า ไม่พูดถึงเรื่องอื่นเลย นอกจากนั้น ยังแสดงความกระตือรือร้นใจกว้าง และทัศนะกว้าง

อีกด้วย (ในเรื่องความไม่เที่ยงแท้แน่นอน และคนเรานั้นมีหลายใจ)

ในนิราศพระบาท เมื่อสุนทรภู์เดินทางผ่านวังเก่าอยุธยา ภาพวังเก่าที่
รกร้างเต็มไปด้วยต้นไม้และหญ้าขึ้นเต็ม ได้ยินแต่เสียงนกนั้น ประทับใจสุนทรภู์อย่างยิ่ง
จึงได้พรรณาคำยความกระเทือนใจและแสดงทัศนะวิไว้ด้วย ดังนี้

ถึงคลองสระปฐมนาวาราย	น้ำใจหายเห็นศรีอยุธยา
ทั้งวังหลวงวังหลังก็ร้างรก	เห็นนกตกข้อเข้มนพฤกษา
ดูปราสาทราชวังเป็นวังกา	คังป่าช้าพงชฎสังคคน
อนิจจาธานีสิ้นกษัตริย์	เหงาสงกเงียบไปคังไพรสมถ์
แมกรุงยังพรั่งพร้อมประชาชน	จะสับสนแซ่เสียงหึ่งเวียงวัง
มโหรีปี่กลองจะก้องกึก	จะโครมครึกแข็งแซ่ควายแตรสังข์
ดูพาราน่าคิคนิจจริง	ยังไค้ฟังแต่เสียงสฤณา
ทั้งสองฝั่งแผกแซมแอร่มรก	ชะตากกสูญสิ้นพระชันษา
แต่ผู้ย้ายายเราท่านเล่ามา	เมื่อแรกศรีอยุธยายังเจริญ
กษัตริย์สืบสุริยวงศ์ค่างโลก	ระงับโศกสุขสุดจะสรรเสริญ
เราเห็นยับยั้งแต่รอยกมลลอยเพลิน	เสียกายเกิดมาเมื่อเกินน้าน้อยใจ
กำแพงรอบขอบคูก็คูลึก	ไม่น่าศึกอ้ายพม่าจะมาไค้
ยังให้มันข้ามเข้าเอาเวียงชัย	ไ้อ้อย่างไรเหมือนบุรีไม่มีชาย
หรือธานีสิ้นเกณฑ์จึงเกิดยุค	ไพร่ถูกรบไค้คังใจหมาย
เหมือนทุกวันแล้วไม่คณนาคาย	ให้ใจหายทวันทวันถึงจันทร์ควง
ที่ดูใจค้ายนอกออกหนักแน่น	คังเขคแคว้นดูขอมนครหลวง
ไม่เห็นจริงใจนางในกลางทรวง	ชายทะเลวงเข้ามาบ้างจะอย่างไร

ข. การเลือกสรรคำ ใช้คำง่าย มีความหมายเด่นตรงกับความ
ความรู้สึกของกวี เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง คำทุกคำมีความหมาย และมีสัมผัสที่ไพเราะ
และที่สำคัญคือให้ความรู้สึก คังคว้อย่างเช่น

สังคเฌียบเฌียบเฌียนะเฌือกอก
พฤทษาสูงมูงยงส้างลอย

น้ำค่างคกททยคเทยาะลงเวยะมอย
คูกคช้อยช่นช่มช่มไม
(นิราศเมืองแกลง)

จากตัวอย่างข้างบนนี้จะเห็นลักษณะที่เด่นชัดอันหนึ่งว่า คำที่ใช้นั้นเป็นคำไทยแท้และคำพยางค์เดียวมีมาก ทำให้เข้าใจชัดและง่าย ส่วนคำบาลีหรือสันสกฤตนั้นก็ใช้เฉพาะคำที่เข้าใจกันแล้วแพร่หลาย จนเรียกได้ว่าเป็นคำไทย

อะครทญุคคูกคูกค้วยมวยปล้ำ
มงคลใส่สวมหัวไม่กลัวกัน
ทีเข้ามับรวิโปกสองมือปิก
กระหวัดหวัดหวัดวาวเสียงฮาฮือ

ยีนประจำหมายสู้เป็นคู่ขึ้น
ตั้งประจันจกจับชยับมือ
ประจบคิกเคะตางหมักขว้างหรือ
คนคู่อือเออเอาสนั่นอิง

(นิราศพระบาท)

จากตัวอย่างนี้ เมื่ออ่านจะรู้สึกที่เราไปยืนอยู่ข้างสังเวียงมวย ที่เป็นเช่นนั้น เพราะสุนทรภู่อำใจเลือกคำมาพรรณนามวยปล้ำ เป็นคำเสียงหนัก ๆ เช่น คูกคูก จก จับ ชยับ บับ โปก ปิก คิก เคะ นอกจากนั้นยังใช้สัมผัสที่ให้เสียงกระชั้นเข้ากับกิริยาอาการของการชกมวยอีกด้วย

ค. การเล่นคำ คือการใช้คำคำเดียวกันให้มีความหมายหลายอย่าง เช่น เล่นคำ "จาก" ในเชิงคำนามและคำกริยา ในกลอนนิราศพระบาทที่ว่า
ถึงคลองขวางบางจากยิ่งกรมจิต ไครช่างคิกชื่อบางไว้กางกัน
ว่าชื่อจากแล้วไม่ยักรู้จักกัน พิเคราะห์ครันหรือมาพ้องกับคลองบาง
ทั้งจากที่จากคลองเป็นสองซ้อ ยังจากกอนันต์ขึ้นในคลองขวาง
โอ้อ่าจากช่างมารวมประจบหาง ทั้งจากบางจากไปใจระบม

การเล่นคำเป็นศิลปะเป็นความงามทางภาษา ซึ่งแสดงอารมณ์สะท้อนใจของกวีได้เป็นอย่างดี

ง. การใช้คำเลียนเสียง หรือคำที่ให้ความหมายทางเสียง เพื่อ

ช่วยสัมผัสดังนี้ เช่น ในกลอนนิราศพระบาทที่ว่า

บรรดาเพื่อนเคื่อนคั่นชั้นเชิงแซ่	บ้างจอบแจจกการประสานเสียง
บ้างม้วนเสื่อมัทกระสอบทอบเสมียง	บ้างดั่งเตียงชิงสัปคับกัน
บ้างขึ้นบนรับคนชนข้างล่าง	เสียงโถ่งฉ่างชามแตกกระแตกชั้น
จนคนบนสัปคับรับไม้หัน	หม้อข้าวชั้นตกแตกกระจายราย
ยามกระสอบกรอบแกรบกระไกรกริก	กลักรพิกรพิกรพลองตะแคงหงาย
กาบปูเตเชือกร้อยเขาห้อยท้าย	เมื่อยามร้ายแดงามกว่าชามกิน

คำว่า โถ่งฉ่าง กรอบแกรบกระไกรกริก เชิงแซ่ จอบแจ เหล่านี้เป็นคำที่ช่วยแนะให้เห็นภาพ และไต่ยืมเสียงตามที่พรรณนาการชนของชั้นข้างคอนเคินทางไปพระบาทให้เป็นอย่างดี

จ. การใช้บทเปรียบเทียบ กวีนิยมใช้บทเปรียบเทียบมากที่สุดในการนิราศ การเปรียบเทียบนั้นจะดีก็เพียงใดขึ้นอยู่กับความคิดและจินตนาการของกวี กับความเป็นคันทิก บทเปรียบเทียบที่เลียนแบบผู้อื่นจะหย่อนความสำคัญลงไป ในโคลงนิราศ กวีนิยมเปรียบเทียบโดยเลียนเสียงเลียนคำ เช่น ในโคลงนิราศนรินทร์ที่ว่า

ชานางพิศภาคแท้	พิมพ์เพลา นุชนา
กลกล่อมสองปลีเยาว์	ยาทรเยื้อง
เล็บนางเล็บนุชเนา	บอกกิ่ง ที่ฤา
หลงปักเล็บนางเปลื้อง	ปลานเนื้อเรียมชานาง

เป็นการเปรียบเทียบชานาง กับ ชา (เพลา, ปลีน่อง) ของนาง เปรียบดอกเล็บนาง กับ เล็บ (อวยวะ) ของนาง

ฉ. ประชัญการ คือ ความคิดริเริ่ม คิดหาสิ่งใหม่ที่ไม่เคยมีใครคิดมาก่อนมาแสดงเป็นคนแรก ซึ่งไต่แก่ ความคิดริเริ่มเชิงเปรียบเทียบการคิดหาอาหารใหม่ ๆ เชิงสัมผัสใหม่ ๆ หรือแนวแสดงความในใจใหม่ ๆ ที่ไม่ซ้ำแบบใคร การที่กล่าวสรรเสริญปราชญ์เป็นนิราศชั้นเยี่ยม ก็เพราะศรีปราชญ์มีประชัญการใหม่ ๆ ไม่ซ้ำใคร

ในเชิงโวหารและเชิงเปรียบเทียบต่าง ๆ บทที่ขึ้นชื่อลือนาม ก็คือ บทฝากนางไว้กับใจนางเอง ที่ว่า

โอมแม่จกฝากฟ้า	เกรงอินทร์ ทยกนา
อินทรท่านเทอกเอา	สู่ฟ้า
โอมนางจะฝากดิน	ดินท่าน แล้วแธ
ดินท่านชคคเจ้าหล้า	สู่สี่ สองสี่
โอมแม่ฝากน่านน้ำ	อรรมพ แลฤา
ยยวนาคเขยชอก	ฟ้าใหม่
โอมแม่รำพึงจบ	ใครโลก
โอมแม่ใครสงวนไว้	เท่าเจ้า สงวนเอง

โวหารศรีปราชญ์บทนี้ กวีชั้นหลังเลียนกันหลายท่านจนหมดครุส

บทสรุป

1. การเรียกชื่อนิราศมีวิธีการเรียกต่าง ๆ กันไป อาจเรียกตามชื่อของผู้แต่ง ชื่อสถานที่ที่เดินทางไปหรือเรียกตามชื่อสถานที่ที่จากไปก็มี นอกจากนี้ยังมีการเรียกตามชื่อตัวละครเอกในวรรณคดี หรือเรียกตามเนื้อหาและลักษณะการพรรณนา
2. ความมุ่งหมายในการแต่งนิราศมีทั้งมุ่งคร่ำครวญถึงคนรัก มุ่งบันทึกการเดินทาง มุ่งแสดงทัศนะข้อคิดความเห็น และมุ่งล้อเลียนนิราศรุ่นเก่า
3. นิราศอาจจะแต่งเป็นโคลงสั้น โคลงสี่สุภาพ กลอนสุภาพ ฉันท์ กายห่อโคลง และร้อยแก้ว แต่ที่นิยมแต่งกันมากคือโคลงและกลอน
4. แนวการเขียนนิราศที่เรียกว่า ขรรมนิยมนิยมในการแต่งนิราศนั้น ถ้าเป็นนิราศคำโคลงมักจะเริ่มต้นด้วยบทสวดหรือบทไหว้ครู และตามด้วยบทส่งนางหรือบทชมโฉมนาง บทที่ดีว่าสำคัญที่สุดของนิราศก็คือบทเดินทาง และคร่ำครวญ ซึ่งจะเน้นหนักไปในทางใดนั้นขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของผู้แต่งแต่ละคน วิธีการพรรณนาคร่ำครวญที่นิยมกันมากได้แก่ การพรรณนาเกี่ยวเนื่องด้วยชื่อสถานที่เพื่อแสดงอารมณ์ และความรู้สึกนึกคิด

ของกวี มีการกล่าวอ้างเวรกรรม บุญบาป ที่ทำให้ต้องพลัดพรากจากผู้ที่รัก และมักจะกล่าวเปรียบเทียบกับความรักในวรรณคดีเรื่องเก่า ๆ ในการแตงนิราศกวีนิยมพรรณนา ชมธรรมชาติ ซึ่งอาจจะชมธรรมชาติตรง ๆ หรือชมธรรมชาติผนวกกับอารมณ์ของกวี นอกจากนี้กวีมักจะสอดแทรกความรู้ต่าง ๆ ไว้ด้วย ซึ่งอาจจะเป็นความรู้ด้านประวัติศาสตร์ หรือตำนานนิทานเกี่ยวกับสถานที่ มีการสอดแทรกทัศนะส่วนตัว คติชีวิต ชมชมรมนิยม ประเพณี ตลอดจนความเชื่อต่าง ๆ ไว้ด้วย ท้ายที่สุดกวีนิยมออกจุกมุ่งหมายไว้ในตอนท้ายเรื่อง

5. หัวใจของนิราศอยู่ที่อารมณ์กวี และทัศนะกวี ส่วนที่สำคัญรองลงไป ก็คือ การเลือกสรรเนื้อความ การเลือกสรรคำ การเล่นคำ การเลียนเสียงธรรมชาติ การใช้บทเปรียบเทียบ และประชันรูดการ

แนวคำถาม

1. กวีแตงนิราศโดยมีจุกมุ่งหมายอย่างไรบ้าง ยกตัวอย่างประกอบด้วย
2. นิราศในแต่ละสมัยนิยมใช้คำประพันธ์ที่แตกต่างกันไปอย่างไรบ้าง จงอ้างรายชื่อนิราศประกอบคำอธิบาย
3. การเริ่มต้นในนิราศคำโคลงกับนิราศคำกลอนแตกต่างกันอย่างไร
4. ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับนางในนิราศอย่างไรบ้าง
5. การพรรณนาการเดินทาง และการคร่ำครวญ ในนิราศคำโคลงและนิราศคำกลอนมีความมุ่งเน้นต่างกันอย่างไร
6. นิราศสมมุติคืออะไร ใ้แก่เรื่องใดบ้าง และมีเนื้อหาอย่างไร
7. วิธีการพรรณนาคร่ำครวญที่นิยมใช้กันมากในนิราศมีอย่างไรบ้าง จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบ
8. จงกล่าวถึงวิธีพรรณนาชมธรรมชาติในนิราศ พร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบ

9. วรรณกรรมนิราศมีคุณค่าทางความรู้อย่างไรบ้าง จงอธิบาย
  10. หัวใจของนิราศคืออะไร จงอธิบาย
  11. ลักษณะต่อไปนี้มีความสำคัญต่อการแต่งนิราศอย่างไร
    - ก. การเลือกสรรเนื้อความ
    - ข. การเลือกสรรคำ
    - ค. การเล่นคำ
    - ง. การเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ
    - จ. การใช้ทเปรียบเทียบ
    - ฉ. ประชัญการ
-